

פירוש ר"י נחמיאש על פרקי אבות

פרק ראשון.

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר :

פירוש אחר (א') למסכת אבות לה"ר יוסף בן נחמיאש ז"ל.

אמר ר' יוסף בן בכור ה"ר יוסף ז"ל רגה ראיתי המדת סנלא המוסרים אשר הסכימו עליה (ב) אבותינו הראשונים הקרושים הנבורים וקראוה מסכת אבות כי האבות הראשונים כל אחד מהם לקח מרגלא בפומיה ללמדה לתלמידו העומד במקום בנו כי התלמידים נקראים בנים למלמדים דעת את העם (ג) על כן קראוה מסכת אבות וקבעוה בסדר נויקין שכן אמרו האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מלי דנויקין (ד') ואמרו האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מלי דאבות (ה') על כן קבעוה דומה בדומה ואעפ"י שאמרו האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מלי דברכות (ו') מ"מ קבעוה בסדר נויקין שעל כל הסדר הנקרא נויקין אמרו האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מלי דנויקין ולא קבעוה בורעים שלא נאמר האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מלי דורעים שלא נאמר האי מאן דבעי למהוי חסידא אלא במאן דמקיים מלי דברכות שהיא אחת ממסכתותיה ד"א קבעוה בסדר נויקין לפי שמקצוע גדול בדינים (ז) סדר נויקין והנה פרשת ואלה המשפטים מלאה על כל נדויה מדיני נויקין וכן המסכתא הזאת ראש דבריה דין כאמרו הוו מתונים בדין על כן קבעוה בסדר נויקין. ד"א המסכתא הזאת נקראה מסכת אבות וגם תחילת נויקין הוא ארבע אבות נויקין יבאו אבות הקרושים ויורגו הרך אשר נלך להתרחק מארבע אבות נויקין (ח) וכן אמרו אם היו כל ישראל צדיקים לא היו צריכים לארבע אבות נויקין (ט) על כן נשבעתי ואקיימה לשמור ולבאר משפטי צדקה כפי אשר תשיג יד הנודד ומהאל אשאל להורות אותי דרך אמת בתורתו התמימה להועיל בספרי והיה שכרי אמן וכן יהי רצון :

פרקי פרק ראשון אבות א

א משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע ויהושע לוקנים ווקנים לנביאים ונביאים מסורה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים, הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה:

א' משה קבל תורה מסיני. יש לחת מעם למה אמר משה קבל תורה מסיני ולא אמר משה קבל תורה מפי הנבירה ויש לפרש שהנותן שהוא הקב"ה נלוי וידוע ענותנותו ובא להודיענו ישנם מקבל המתנה אין עניו בכל האדם כמותו ומקום המתנה שאין נמוך בכל הדברים כמותו (י') והוא הדור אשר חמד אלהי לשבתו (תהלים ס"ח י"ז) כענין שנאמר (ישעיה נ"ז ט"ז) מרום וקדוש אשכון וכו', להורות כי התורה אינה מתקיימת אלא בעניי ארץ שנ (דברים ל' י"ב) לא בשמים היא כלומר לא בנסי הרוח היא, (י"א) ואמר קבל תורה ודעתו על תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי תורה אחת היא ופירשה הוא הנקרא תורה שבעל פה ואמר קבל (י"ב) דרמוז על תורה שבעל פה כי על תורה שבכתב לא היה לו דומה אלא כתב שני (שמות ל' ד כ"ז) כתב לך את הדברים האלה, ואמר קבל להודיע שיתר על תורה שבכתב קבלה על פה ועליה נאמר (שם) כי על פי הדברים האלה, ודברים שבעל פה הם קבלה דור אחר דור עד עת לעשות דהי (תהלים קי"ט קכ"ז) (י"ג), ומסרה ליהושע יש לדרקק במה שאמרו רז"ל (י"ד) כיצור סדר משנה משה היה למד מסי הנבירה נכנס אהרן שנה לו פרקו נסתלק אהרן ישב לו דשמואל משה נכנסו אצלו ואיתמר שנה להם פרקו וכו' ולא הזכיר יהושע באותו סדר אם כן מה מעם ומסרה ליהושע יתר מאנשים הנקובי בשם בסדר המשנה וי"ל שהאמת יורה דרכו שבכל דור ודור המנהיג את הדור היה מלמד דעת את העם אבל לא שנה התנא סדר הקבלה אלא ממנהיג למנהיג (ט"ו) הוכיר המנהיג הראשון שהוא משה רבי ע"ה ואיזהו המנהיג השני יהושע הממלא מקומו כאמרו (במדבר כ"ז י"ח) ויאמר יי אל משה קח לך את יהושע בן נון וכו' ואומי (שם כ') ונתת מהודך עליו וראוי הוא יהושע שימלא מקומו של משה לפי שני בו ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל (שמות ל"ג י"א) והלא אמרו גדולה שמושה מלמורה (ט"ו) כ"ש שהיו בו השנים הטובי השמוש והלמוד על כן נאמר ומסרה ליהושע, ויהושע לוקנים לא לוקני שהיו בימי משה אלא לוקנים שהארכו ימים אהרי (י"ז) ווקנים לנביאים דור אחר דור עד חני זכריה ומלאכי שמסורה לאנשי כנסת הגדולה ורובכל בן שאלתיאל בן יכניה מלך יהודה, (י"ח) והבאים עם זרובבל ישוע נהמיה שריה רעליה מרדכי בלשן מספר בניו רחום בענה אלו ראשי כנסת הגדולה (י"ט) וכן עזרא וסיעתו ונקראו

פרקי ראשון אבות

ונקראו אנשי כנסת הגדולה לפי שהחזירו עשרה ליושנה כמו שמפורש במסכת יומא (כז) משה אמר האל הגדול הנבור והנורא אשר לא ישא פנים וכו' (רמב"ם י' י"ז) בא ירמיה ואמר האל הגדול הנבור יי צבאות שמו (ירמיה ל"ב ה) ולא אמר הנורא אמר נזים מרקי' בהיכלי איה נוראותיו בא הניאל ואמר האל הגדול והנורא ולא אמר הנבור אמר הנזים משתעבדים בבניו ואיה נבורותיו כאו אנשי כנסת הגדולה ואמרו ועתה אלהינו האל הגדול הנבור והנורא שומר הברית והחסד (הניאל א' ה) והחזירו עשרה ליושנה ואמרו הן הן נבורותיו הן הן נוראותיו נבורותיו שבוש כעסו ומאריך אפו לרשעים, נוראותיו שאומה יחידה כזו יכולה לעמוד בין האומות לכך נקראו אנשי כנסת הגדולה (כ"א) והם אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין אעפ"י שנחלקו (כ"ב) המפרשי' (כ"ג) בפרשת יתרו שהיא פרשת שופטים יש מהם שאומרים שלאחר מתן תורה היה הדבר מכל מקום כלם השוו שקדמה בסדר למתן תורה על כן התחילו בענין המשפט ואמרו הוו מתונים בדין והלא הכתוב אומ' (מיכה ו' ח') ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט וכו' איך דין הוא להתחיל בדין ואמרו ר"ל (כ"ד) הוו מתונים בדין שני (שמות כ' כ') ולא תעלה במעלות על מזבחי וסמך ליה (שמות כ"א א') ואלה המשפטים ואמרו (כ"ה) אשרו חמוץ (ישעיה א' י"ז) אשרי הדיין המהמין את הדין כי בהחמיצו הדין ידרוש ויחקור בדבר המשפט ויוציאו לאמתו כי מדת המהירות מדת נרועה היא עד למאד והלא דבר הוא בכל יום שבאו שני בעלי דיני' ויסדרו הפענוט לפני הדיין ויחשוב הדיין לכאורה שזה חייב וזה פטור יבהמיעו הדברים ישכיל במראית לבו שהדברים בהפך. והכונה בהוו מתונים בדין שצריך הדיין לעיין בעיון האמת. על הדין ולהקור ולדרוש על הדבר להוציא לאמתו (כ"ו) אבל פעמים שהמתון בדין היא מדה נרועה אם כונת הדיין לעות הדין (כ"ז) ורחמנא לבא בעי, והלא הכתוב אומר (תהלים ע"ה) כי אקח מועד אני מישירים אשפוט הא למדת שכונת לקיחת המועד היא לשפוט מישרים, והעמידו תלמידים הרבה, שאי אתה יודע איזה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים וע"י התלמידים יבין וישכיל הרב כאמרו (כ' ה) ומתלמידי יותר מכלם, ועצים קטנים מדליקין את הגדולים ובפרק תפלת השחר (כ"ט) היה ר"ג מכריז ואומר כל ת"ה שאין הוכי כבד' אל יכנס לבית המדרש ור' אלעזר בן עזריה היה דורש לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפי' שלא לשמן שמחוך שלא לשמן בא לשמן (ל') ואותו יום שמנו ר' אלעזר בן עזריה סלק לשומ' פחה [כית] (ל"א) המדרש ונתן רשות לתלמידים להכנס עד שהש ר"ג לעצמו ואמר שמא חס ושלום מנעתי תורה מ ישראל על כן אמרו אנשי כנסת הגדולה והעמידו תלמידים הרבה ; ולשון

פרקי פרק ראשון אבות ב

ב שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר, על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל נמלות חסדים :

ולשון והעמידו לפי שמימות משה ועד ר"נ הי' חתלמדי' לומדי' בעמידה והר"כ יושב על הכסא (ל"ב) וכך פירשתי בפ' קהלת שחברתי (ל"ג) שמור רגליך כאשר הלך לבית האלהים שהוא מזכיר לתלמיד ההולך לבית דמדרש לשמור רגלו בעמידתו לפני רבו ואעפ"י שאמרו והעמידו תלמידים הרבה מ"מ אם הרב יודע בתלמיד שאינו הגון ושתלמודו לקטור לא ילמדוהו וכבר אמרו השונה הלכה לתלמיד שאינו הגון כאלו זרק אבן למקדשים (ל"ד) שני (משלי כ"ז ה') כצירור אבן במרגמה בן נותן לכסיל כבוד ולקיים בעצמו אני חכמה שכנתי ערמה (שם ה' י"ב) אין ללמדו תורה, ועשו סיני לתורה, בענין שאמרו ושמרתם את משמרת (ויקרא כ"ב ט') עשו משמרת למשמרתי (ל"ה) וזה טעם הגדרים והתקנות והנזירות והסייגות שעשו לנו אבותינו דור אחר דור אסרו לנו דברים המותרים שלא נבא להתיר דברים האסורי' ומנהג אבותינו תורה היא (ל"ו) ועליה נאמר (משלי א' ה') שמע בני מוסר אביך ואל תמוש תורת אמך ויש לי לומר עוד בכאור ג' דברים אלו לפי שאנשי כנסת הגדולה החזירו עשרה ליושנה ואמרו הגדול הנכבד והנורא אמרו שלשה דברים אלו כנגדם, הו' מתונים בדין כנגד הנכבד שדין ונכורה אחת היא, והעמידו תלמידים הרבה כנגד הגדול להגדיל תורה ולהאדיר ועשו סיני לתורה כנגד הנורא שהתורה נקראת מורה שני (מלאכי ב' ה') ואתנה לו מורה וייראני. והסייגות הם מיראה שלא לפרוץ גדר ביראת ה' ולפי שמן דניאל עד אנשי כנסת הגדולה היו אומרים הגדול והנורא כשהוסיפו הם הנכבד וכאו אלו ג' דברים כנגד העשרה שהחזירו ליושנה, הקרימו מה שהוא כנגד התוספת כראשונה אלא שבסדר התפלה הגיעו הדבר כמו שסדרן משה רבינו ע"ה :

ב שמעון הצדיק היה בסוף אנשי כנסת הגדולה וזה טעם משירי לשון שירים והיה כהן גדול והוא ערו כן יהושע בן יהוצבק הכהן הגדול (ל"ז) והוא ראש התנאי' (ל"ח) והוא הדור השני מאנשי כנסת הגדולה (ל"ט) והוא שמעון שאמר עליו אלכסנדרוס מקדון דמית דיוקנו של זה אני רואה במלחמה ונוצח (מ') ובשנת ארבעים לבנין הבית בא אלכסנדרוס מקדון לירושלם להחריבה וכשראה שמעון הצדיק גדלו ונשא ונתן לו שאלתי שלא להחריב ירושלם (מ"א) והתנה על זה שמעון הצדיק שכל בן שיוולד באותה שנה לכהני' (מ"ב) יקרא אלכסנדרוס

פרקי פרק ראשון אבות

ג' אנטגונים איש סוכו קבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו

אלכסנדרוס ערשמו ושתיהלו ישראל מנין ששירותיהם מאותה שנה (מינ) והיא שנת אלף לצאתם מארץ מצרים (מ"ד) :

על ששה דברים עומד וכו'. ובסוף פרק זה אמר רשב"ג על שלשה דברים העולם קיים וכו' ופירש החכם הרופא שלמה נר"ו בן יעיש (מ"ה) ששלשה דברים הראשוני. שהם התורה והעבודה וגמילות חסדים הם שהעולם עומד עליהם שהם יסודו ומשוחתו של עולם ואחר שנשתת ונתיסר העולם עדיין צריך ג' דברים אחרים שיתקיים בהם והם הדין והאמת והשלום ויש לי לדקדק אחר שאמר על התורה הרי עבודה וגמילות חסדים הם בכלל התורה שהרי תורת כדנים מדברת בעבודה וגם התורה ראשה וסופה ואמצעיתה גמילות חסדים (מ"ו) ראשה שני (בראשית ג' כ"א) ויעש יי' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אמצעיתה שני (בראשית י"ח א') וירא אליו יי' באצוני ממרא למה בא הקב"ה לבקר את החולה, סופה שני (דברים ל"ד ו') ויקבר אותו בניה וי"ל שהתורה זה הדין התורה ועבודה וגמילות חסדים זה המעשה, או נפרש העבודה זו עבודת הלב שני (דברים י"א י"ג) ולעבדו בכל לבבכם איוו היא עבודה שכלב היו אומר זו חסדה (מ"ז) ואפילו תהיה עבודת הקרבנות ג"כ עקר גדול שבהן היא המהשבה והמחשבה בהם פוסלת ומכשרת וג"כ הכונה בזה כמו שאמר המשורר (תהלים נ"א י"ט) זבחי אלקים רוח נשברה וגמילות חסדים זה המעשה וכלל שלשה דברים אלו המהשבה והדבור והמעשה שבשלשתן היא עבודת השם יי' וכתב רש"י ז"ל על התורה דכתיב (ירמיה ל' כ"ה) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי על העבדה שכן אמרו במסכת תענית (מ"ח) אלמלא מעשרות לא נתקיימו שמים וארץ ולכך היו קורים אנשי מעמד במעשה בראשית. ועל גמילות חסדים שני (תהלים פ"ט ג') עולם חסד יבנה ע"כ ואם תאמר בזמן הזה שאין עבודה במה העולם מתקיים וי"ל תפילותינו במקום עבודתנו שני (הושע י"ד ג') ונשלמה פרים שפתינו. גמילות חסדים זה המלביש עיונים ומבקר הילים מנחם אבילים מדבר על לב ענונים וכיוצא בזה וגדולה גמילות חסדים מן הצדקה שהצדקה בממונו וגמילות חסדים בנופו ובממונו וצדקה לעניים וגמילות חסדים לעניים ולעניים :

ג' אנטגונים איש סוכו (מ"ט) גדול שבסוכו כמו (במדבר כ"ח ח) איש ישראל וחזק הדור השלישי אל תהיו כעבדים המשמשים את

פרקי פרק ראשון אבות ג

כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם :
ד יוסי בן יעזר איש צידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם.
 יוסי בן יעזר איש צידה אומר, יהי ביתך בית ועד לחכמים
 והוה מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם :

ר'ב כוונתי בזה המאמר ללמדנו שתי עבודות השם מאהבה ומיראה (ג') והאזהרה
 המשמש את אזהבה משמשו בעבור אהבתו אותי ולא בעבור תקוה ותוחלת שכר
 שהוא הפרס והוא מלשון בערך (ויקרא כ"ז א') בפורסניה על כן אמר אנחנו
 אל תעבדו את השם כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס שאין זו
 עבדת אהבה אלא הוה כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס
 שנתכוין בעבדתו על מנת שלא לקבל פרס ואפי' הכי נעבדו לנודל אהבתו
 אותו ולהפליג אמר כן כי בוראי יש שכר לעובר אלא מפני שאמר דבריו בסתם
 פשוט בהם תלמידיו וי"ב יש ענש לעובר ולא כמו שמעו (נ"א) צדוק וביתוס
 תלמידי' ואמרו כבר הורה זקן שאין שכר ולא ענש ובספר הקבלה אומ' ששאלוהו
 צדוק וביתוס על דבר זה והשיב תשובה שעל פרס בעולם הזה אינו כסוה אלא
 על העולם הבא והם כפרו בדבריו ואמרו מעולם לא שמענו על העולם הבא
 וחלקו עליו והלכו למקדש הר נריזים ונעשו שם ראשים, אולי היתה כוונתו בזה
 כמו שאמור הנחוב (דברים ז' י"ב) היום לעשותם היום לעשותם ולא היום ליטול
 שכרם אלא למחר כלום לעתיד לבא ע"כ (נ"א) ויהי מורא שמים עליכם לאחר
 שהזהיר על מדת האהבה חור והזהיר על מדת היראה והקדים באזהרת האהבה
 שגדולה האהבה מיראה (נ"ב) וכן פירשתי בפי' תהלים שחברתי (נ"ג)
 כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהלים צ"א י"א) שני מלאכים לאזהב
 לפי שבאותו מומד כי בי חשק ואפלטו והחשק והאהבה אחים, ולירא מלאך
 אחר שני (תהלים ל"ד ה') חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם משמע מנה
 שניהם כאחד טובים כי האהבה מכא נדול למצות עשה שדאזהב אינו שוכח מה
 שצוה לעשות ויראה מכא נדול למצות לא תעשה שהירא אינו עובר (נ"ד)
 וכתבתי בבקשת תהנוגים שחברתי (נ"ה) כיצד היא האהבה שתכלית
 שתוקק ותכסוף הנפש להתקשר בעבותות אהבת השם לא תפנה אל מדעתך וכיצד
 היא היראה שנירא את אלקינו כי נורא ועצום הוא :

ד יוסף בן יעזר ויוסף בן יוחנן היו מנהיגי הדור כאחד והם דור הרביעי
 (נ"ו) והם הנקראים זוגות הם והמנהיגים אשר מלאו מקומם דור
 אחר דור עד הלל ושמיאי שמיסוף בן יעזר ויוסף בן יוחנן עד הלל ושמיאי היו
 זוגות מנהיגי דור ואמרו רז"ל במסכת חגיגה (נ"ז) שהאחד מכל זוג מהם היה

פרקי פרק ראשון אבות

ה' יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר, יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה. באשתו אמרו קל וחמר - באשת חברו. מכאן אמרו חכמים כל המדבר שיחה עם האשה נורם רעה בעצמו ובוטל מדבריו תורה וסופו יורש ניהגם:

נשיא ראש הסנהדרין והשני אב ב"ד, קבלו מהם פי' משמעון הצדיק ומאנטנוס שלמדו לפני שמעון הצדיק ונפטר והם לא למדו כל צרכם וחזרו ללמוד לפני אנטנוס הממלא מקום שמעון הצדיק עד שנפטר ומלאו שניהם מקומו: יהי ביתך בית ועד לחכמים בית המדרש שיחקבצו שם חכמי הדור, והיו מתאכזב בעפר רגליהם, לזרו אותנו לשמשם כי גדולה שמושה יותר מלמורה (גמ') והיו שותה בצמא את דבריהם. להכב דבריהם שדבריו תורה נמשלו למים (גמ') אם כן היו שותה בצמא את דבריהם כמים קרים על נפש עיפה וזה טעם בצמא, ובשתא סירי משניות ירושלמית היא הגרסא בצמאה (ס') והכל עולה למעם אחד שתתאו כתאותו של צמא לשתות מים:

ה' יוסף בן יוחנן וכו' יהי ביתך פתוח לרוחה, שימצאו שם כל עובר ושב רוחה וכמה גדול הכנסת אורחים צא ולמד מאברהם אבינו ע"ה שנשע אשל בבאר שבע (ס' א') ויהיו עניים בני ביתך כל כך תהיה רגיל בצדקה עד שיהיו העניים בביתך כבני ביתי (ס"ב) ד"א במקום שחקנה עבדים ושפחות לשמשך תשמש בעניים וחפרנס אותם ותקבל עליהם שכר (ס"ג) ואל תרבה שיחה עם האשה שירוב שיחה הנשים בהשמיש המטה וכן במסכת דרך ארץ (ס' ד') אל תרבה שיחה עם האשה שכל שיחתה של אשה בדבריו ניאופי. באשתו אמרו שכן דרשו במסכת הנדה (ס' ה') מניד לאדם מה שיחו (עמוס ד' י"ג) אפילו שיחה קלה שבינו לבין עצמו עתיד ליתן עליה את הדון ותקנו טבילה לבעלי קריין כדי שלא יהא מצוי איש אצל אשתו כתרנגול (ס' ו'), וכן פירשתי בפסוק (קהלת ט' ח') ראה חיים עם האשה אשר אהבת אעפ"י שאתה אוהב אותה כתר בחיים על אהבתך ואל תתן לנשים חילך ופירשתי ראה חיים מלשון נראין דברי ארמון (ס"ז) וכבר ידעת מה שהסליג הרמב"ם ז"ל בספר המדע (ס"ה) בתחלואים הבאים משחמיש ועל כן תקנו חז"ל עונה לכל אדם כפי מלאכתו (ס"ט) וכן פירשתי בפסוק ראה חיים וכו' ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש (קהלת ט' ט') תחת השמש כפי העמל יהי השמיש על כן אמר התנא באשתו אמרו קל וחומר באשת הבירו, אם באשתו שהי' מותרת לו כך ק"ו באשת חברו האסורה לו שנובר עליו יצרו ומים נגובים יתקנו, ובאבות דר"נ (ע') באשתו נדה אמרו וכו' כלומר אם באשתו נדה שיש לו התר לפי שעה חששו להיגל עבירה ק"ו באשת חברו אבל

פרקי פרק ראשון אבות ד

ו יְהוֹשֻעַ בן פְּרִיחָה ונתאי הארכלי קבלו מהם. ויִּוְשַׁע בן פְּרִיחָה אומר, עשה לך רב וקנה לך חבר והוּי דן את כל האדם לְכַף זָכוֹת:

אבל בנרסתנו אינו נזכר. וכאשר ביארתי מכאן אמרו חכמים כל המרבה שיחה עם האשה נזכר רעה לעצמו שמגבר עליו יצרו. ובוטל מדברי תורה בעוד שמרבה עמה שיחה בטלה וסופו יורש ניהנם שסופו בא לידי עבירה ושוב לפני האלקים ימלט ממנה (קהלת ז' כ"ו):

ו יְהוֹשֻעַ בן פְּרִיחָה וכו'. הוא היה בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול והוא היה רבו של אותו האיש (ע"א) ויהושע בן פְּרִיחָה ונתאי הארכלי

הם דור החמישי, עשה לך רב לתלמוד שאינו דומה מי שלומד מאחרים למי שלומד מעצמו למוֹד השמועה טוב מלמוד הסברה (ע"ב) על כן הוזהירו עשה לך רב ואפ"י הוא שיה לך בהכמה עשה אותו רב עליך, וקנה לך חבר, טובים השנים מן האחד הרב אל הברים ונזאלו (ירמיה נ' ל"ו) ועליו אמר שלמה בחכמתו (משלי כ"ו ט"ז) ברול בכרול יחד וכו' ואמרו רז"ל (ע"ג) או חברותא או מיתותא ואמרו במשלים (ע"ד) החברה נאות הלכות והתפרסם ואמרו (ע"ה) אין נקב המחש צר לשני אוהבים ואין רחב העולם מרחיב לשני שונאים ואמרו (ע"ו) לחכם למי תאהב יוחר אחיך או חבירך ואמר איני אוהב אחי עד שיהיה חברי, ואמר קנה לך בלשון קנייה, אם לא תמצאהו בחנם קנהו בממונך ובנוסף או קנהו בלשון רכה וכן פירשו (ע"ז) (מלאכי ג' ט"ז) או נדברו יראי יי איש אל רעהו מלשון (ההלים מ"ז ד') ידבר עמים תחתנו כלומר כשהחברים נכנעים איש לרעהו או ויקשב ה' וישמע (מלאכי שם), ונוכל לפרש כאמר יהושע בן פְּרִיחָה מראשו לסופו הכל בענין ההכרה עשה לך רב ואז תקנהו לך לחבר ודרשו רז"ל (ע"ה) (הושע ד' י"ז) חבר עציבים אפרים הנה לו אפ"י בדורו של עובדי ע"ז היתה החברה מנינה עליהם ובסופם (הושע י' ב') חלק לבם עתה יאשמו, ראה כמה הפלינו בחברה ולא נתנה תורה לישראל עד שהיו כלם חבירים כמו שדרשו (ע"ט) בפסוק (שמות י"ט ב') ויהן ישם ישראל נגד ההר ויש לך לדעת שהחברים מתחלקים לכמה אופני הברה אבל החבר הטוב שזהויר עליו יהושע בן פְּרִיחָה לקנות הוא חבר ומוניח בתורה ובמצות לזרז כל אחד לחבריו ללכת בדרכי השם ואמרו במשלים (פ') שהיו שני חבירים והסכימו בנייהם שהאחד יוכיח את חברו בבקר זהשני יוכיחנו בערב שלא יעבור יום שלא ישמע כל אחד מהם תוכחה כדי לשוב בתשובה וזו היא החברה הנכונה והאהבה הנאמנה, והוּי דן את כל האדם לְכַף זָכוֹת וכתב הרמב"ם ז"ל (פ"א) שמדברר במי שאי אתה מכירו אם צדיק אם רשע שאם ראית אותו עושה ישום רבר שכל צדריך לחובה ואין בו צד לזכות

אלא

פרקי פרק ראשון אבות

ז נתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש
מן הפורענות :

ח יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם. יהודה בן טבאי אומר,
אל תעש עצמך כעורכי הדין וכשיהיו בעלי הדין עומדים

אלא בדרך רחוק יש לך לרדן על דרך ההוא לזכות (פ"ב) ואם אתה מכירי שהוא
רשע וראית אותו עושה שום דבר שכל צדריך לזכות ואין בו צד לזכותה אלא
בדרך רחוק יש לך לרדן על דרך ההוא לזכותה וכמו שני (משלי כ"ו כ"ה) כל
יחנן קולו אל האמן בו זה הסגנון פירש הרמב"ם וכן פירש רמ"ה ז"ל (פ"ג), גם
נוכל להוסיף הצריך אפי' אי אתה יכול למצוא במעשה שעושה שום צד לזכות
צריך אתה לדיינו לזכות אולי משנה הוא או במרהר ישוב בתשובה וברשע אפי'
אי אתה יכול למצוא לו במעשה שעשה שום חובה צריך אתה לדנו לזכותה
שאין תוכו כבוד ולפנים הוא עושה ויש מפרשים (פ"ד) שהמאמר הזה של
והוי דן את כל האדם לכף זכות מאמר כללי הוא :

ז נתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע כרי שלא תלמוד ממעשיו אי שלא
תלך עמו כאמרם ז"ל (פ"ה) או לרשע או לרשענו ואל תתחבר
לרשע כאמרו (דברי הימים ב' כ' ל"ו) בדתהכרך עם אחוהו פרץ יי' את מעשיך,
ואל תתיאש מן הפורענות אם אתה ישרי בשובה אל תתיאש מן הפורענות
שתאמר כל אמוט לעולם אלא ביום טובה היה בטוב וביום רעה רעה פירושו
ואפי' הכי ביום רעה ראה שתחשוב ביום טובה על ימות הרעה ואז לא תתנאה
וכן נוכל לפרש ואל תתיאש מן הפורענות אם אתה ישרי בצער אל תהיה
נואש ובעש מהמת הפורענות שאתה ישרי בה אלא חכה מעט וישיבך השם
באהריתך גם נוכל לפרשו סמוך לענין ראשון לאחר ישהיהיר ואל תתחבר לרשע
אמר ואל תתיאש מן הפורענות שלא תאמר אתחבר אל הרשע בעודו בשלותו
ולא בעת צרתו אל תאמר כן כי ישמא ישכר פתע פתאום ותלך גם אתה עמו
קודם שתריגש וזה מעם ואל תתיאש מן הפורענות :

ח יהודה בן טבאי וכו' הוגות הללו היו בימי חוני המענל (פ"ו) והם
הרור השישי ושמעון בן שטח היה אחי אשתו של ינאי המלך (פ"ו),
ערכי הדיני הם בני אדם שעורכי ומסדרי המענות לפני הדיני בעבור היתומים
ובני אדם שאינם יודעים לטעון שיטענו בשבילם ונקרא אדם כזה בלשון
רו"ל אנאלר (פ"ה) ומורשה (פ"ט) ואפוסרופוס (צ') והוהיר יהודה בן טבאי
לדין

פרקי פרק ראשון אבות ה

לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין :

ט **שמעון** בן שטח אומר, הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריהך שמא מתוכם ילמדו לשקר :

י **שמעיה** ואבטליון קבלו מהם. שמעיה אומר, אהב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתורע לרשות :

הדיין עצמו שלא יהא כעורכי הדיני. להיות טוען ומסדר מענות מצד אחד ובירושלמי (צ א) אל העש עצמך כעורכי הדיני. שלא לנלות ליחיד את דינו ובכתובות פרק נערה שנפתחה (צ"ב) אמי ר. יוחנן עשינו עצמנו כעורכי הדיני מעקרא סבר ומבשרך לא תתעלם ולכסוף סבר אדם חישוב. ג"א כארכי הדיני והוא ראש הדיינים כדאיתא בבבא שביא רבה (צ"ג) ועפרון יושב בתוך בני חת אותו היום מנהו ארכי וכן פירש מורי ז"ל (צ"ד) הושי הארכי (צ"ה) מענין זה והזהיר יהודה בן טבאי אל תעש עצמך כארכי הדיני. שלא תדבר בראש במושב זקנים ממך, וכשהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים, שתשקול שתי הכחות בשוה בחוקת שקרנים לפשפש בדבריהם שאם תהיה בעיניך האחת בחוקת צדקות והשנית בחוקת רשעות מיד לא תראה לאחת חובה ולא לשניה זכות, ואולי האחת חייבת בדינה והשני צדקת בדינה אבל כשהיו שקולים בעיניך או תרדק בסענותיהם ויצא הדין לאמחו וכשנפטרי מלפניך יהיו בעיניך כצדיקים כשקבלו עליהם את הדין והואיל וקבלו עליהם את הדין ונחייב זה שבועה ונשבע אל תחשדוהו שנשבע לשקר או אם הוצאת מיד האחד הנולה או העושק שנוג או עשק את רעהו אל תחשוב שכן יעשה מכאן ולהבא אלא יהיו בעיניך כצדיקים ובחוקת עושה תשובה :

ט **שמעון** בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים שעל ידי כן תוציא דינין לאמתה ומימי הו זהיר בדבריהך שמא מתוכם יכינו צד ההיוב וצד הפסור וילמדו לשקר ולומר מה שלא היה :

י **שמעיה** ואבטליון היו נרי הצדק מבני בניו של סנהריב (צ"ו) והם הדור השביעי. אהוב את המלאכה שהכטלה מביאה לידי שעמוס (צ"ז) ואמרו (צ"ח) גדולה מלאכה ישמכדת את בעליה, ואמרו (צ"ט) גדול הגנה מניעו יותר מירא שמים שני (תהלים קכ"ח ב) יניע כפיך כי תאכל אשריך ושוב לך ובירא שמי' כתיב (שם א) אשרי כל ירא יי ואמרו (ק) כל מי שאינו מלמד את בנו אומנות כאלו מלמדו לסטוס ואמרו (ק"א) וכשם שהייב

אבות

פרק ראשון

פרקי

א' אבטליון אומר. חכמים הוהרו בדבריהם שמא תחובו חובת גלות ותגלי למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל :

י' הלל ושמאי קבלו מהם. הלל אומר, הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ודורף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה :

אדם ללמד את בנו תורה כך חייב ללמדו אומנות, ודרוש ע"י ספרי ותמצאנו מלא לאהוב את המלאכה ולשנוא את הבטלה, ושנא את הרבנות היא השררה וסמך ענין זה לאהוב את המלאכה כענין שאמ' בפסחים (ק"ב) פשוט נכלחא בשוקא וטול אנרא ולא תימר כהנא אנא נברא רבה אנא ואמרו (ק"ג) הרבנות מקבצת את בעליה ואמרו (ק"ד) כיון שנתמנה אדם פדנס מלמשה נעשה רשע מלמעלה וכשמנה ר"ג את ר' יוחנן בן נודנדא ור' אלעזר הסמא פרנסי אמר להם כמדומים אתם ששררה נתתי לכם עבדות נתתי לכם (ק"ה) ואמרו (ק"ו) חיי קבל וקים ואל תתודע לרשות נקרא המלך רשות שבירו הרשות לעשות מה שלבו חפץ וכבר אמרו (ק"ז) המלך מי שאינו מכיר את המלך, וכששאל אלכסנדרוס את זקני הנגב מה יעשה אדם ויחיה אמרו לו ישנא מלכות ושדטון כדאיתא במסכת תמיד (ק"ח) ואמרו (ק"ט) הרשות מקבצת את בעליה, ערוס נכנס לה וערוס יצא ממנו ולואי שחאה יציאה כביאה ושלשה דברים מעבירי את האדם על דעתו ועל דעת קונו (ק"י) ואחד מהם הרשיה שמשרת' השלטיני הם תמיד באימה ופחד ומתיראים על נפשם וחייהם תלויים לנגדם מ"מ צריכי, אנו בזמן הזה שיהיה מישראל אנשים עומדים בחצרות המלכיי דורשים טוב לעמם ודוברי שלום לכל זרעם ויש לנו להתפלל בשלומם כי בשלומם יהיה לנו שלום. (קיא) :

יא' אבטליון אומ' חכמים הוהרו בדבריהם. לבאר דבריהם באר היטב כדי שלא ישעו בפירושו כאשר טעו צדוק וביחוס בפ' דברי אנחנוס וזה טעם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים מקומם של מיני שמראין פנים בתורה שלא כהלכה וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו שחושבין שכך פ"י דבריהם ונמצא שם שמים מתחלל. ורבינו שמואל ז"ל (ק"יב) פירש שלא תקלו בדברי תורה ואפי' אתם עומדים במקום בני תורה שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום עמי הארץ ויוסיפו להקל בדברי תורה וימותו ונמצא שם שמים מתחלל שיאמרו אוי לו לפלוני שלמד תורה ראו מה אירע לו (ק"יג) וזהו שאמרו (ק"יד) רב בקעה מצא ונדר בה נדר :

י"ג הלל ושמאי הל' זה היה מתיחס לשפסיה בן אביטל בן דוד וכספר הקבלה

פרקי פרק ראשון אבות ו

יג הוא היה אומר, נניד שמא אבד שמא ודלא מוסיף יסף ודלא יליף קטלא חבי ודאשתמש בתנא חלף:

הקבלה (קט"ו) כתב יש אומרים שהוא בנו של נעריה המתחם בדברי הימים (א' י' כ"ג) לזרובבל הוא הלל עלה מבבל והוא בן מ' שנה ולמד מ' שנה ולימד מ' שנה שמונים תלמידים היו לו גדול שבכולם יוחנן בן עוזיאל קטון שבכולם רבן יוחנן בן זכאי (קט"ו) והוא חבירו של הלל מנחם (ק"ז) ומת בימיו לא נחלקו ויצא מנחם ונכנס ישמאי, ובנו של הלל היה רבן שמעון אביו של ר"ג היוקן ובנו של ר' נהיה רשב"ג הראשון (ק"ח) וארבעה אלה נהגו נשיאותם בפני הבית מאה שנה במלכות בני הורדוס וכך היה המנהג בבית שני המלך מבני חשמונאי או מבני הורדוס היה המציא והמביא למלחמה ולכל דבר המלוכה, אבל כל דברי תורה והחקים והמשפטים על פי הנשיא מבית דור היו נעשים ועל פי הכנ"ה והנהדרין, והלל וסיעתו היו הרור השמיני לאנשי כנסת הגדולה ורבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי כמו שמפורש בפרק שני והוא היה הדור החשיעי לזרובבל ראש הכנסת (ק"ט). ומפני שהזכיר בפרק זה את הלל השלים כל שלשלת היחס שלו ואה"כ חזר לענינו הראשון ואמר רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי, הוי מתלמידו של אהרן שני (מלאכי ב' ו') בשלום ובמישור הלך אתי ורכים השיב מעון אוהב שלום ולא אוהב שלום בלבד אלא רודף שלום שתרדוף חמיר להביא שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה וכך דוד הוא אומר (תהלים ל"ד ג') בקש שלום ורדפו ונוכל לפרש ורודף שלום להקדים שלום לכל אדם (ק"כ) ומה נאה דברי פי חכם חן ר' אברהם בן חסדאי הדוי ז"ל (קכ"א) שאמר הוי מקדים שלום לכל אדם לפי שהשבח יתר מן ההוצאה וכמה גדול כח השלום שהרי השם שנכתב בקדושה הוא נמחה על המים להטיל שלום בין איש לאשתו, וגדול השלום שהקב"ה שנה בו שני (בראשית י"ח י"ג) למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי והיא אמרה וארני זקן ומכאן זה אמרו (קכ"ב) מותר לשנות בדברי שלום וחתימתו של ברכת כהנים שלום וחתימת התפלות שלום, יברך את עמו בשלום, אוהב את הבריות כמו שאמרו (קכ"ג) זה כלל גדול בתורה שני (ויקרא י"ח י"ט) ואהבת לרעך כמוך, ומקרבן לתורה שכל המלמד את חבירו חזרה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו (קכ"ד) וכן אנקלוס מתרגם (בראשית י"ב ה') ואת הנפש אשר עשו בחרן וית נפשתא דשעבירו לאוריתא בחרן:

יג הוא היה אומר נגד שמיא חרגום משכו ננידו והענין מי שרוצה שיהיה שמו נמשך ועולה לגדולה אבד שמיא, פי' נאותו גורמת לו שיאבד

שמו סתם פתאום נאות אדם חשפילנו אחרי דרגא תביר (קכ"ה) ודלא מוסיף יסף

פרקי פרק ראשון אבות

יד הוא היה אומר, אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשו אמתי :

נו **שמאי** אומר, עשה תורתך קבע אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות :

יסיף פי' מי שהוא חכם ואינו מוסיף על הכמתו חכמה מ"תי [ממיוח ?] ש"מית ויאסף אל עמיו וכאשר אמרו (קב ו) אם יום תעובני יומים אעובך. ורלא י"ת ומי שלא למד כל עקר קטלא חייב, חייב הוא מיתח בירי שמים שהתורה היא נדרשת מכלל הן לאו ומכלל לאו הן, ובהורה נאמר (דברים ל' כ) כי היא חי"ך וארך ימ"ך, ומדרש חז"ל (קב"ו) ורלא מוסיף מן דל"ות על הימים מט"ו באב ואילך יסוף חקברניה אמה וראשחמש בתנא הלף, תנא וכתר אחים אלא שזה ארמי וזה עברי וכן חרנום (אסתר ב' י"ז) וישם כתר מלכות כראשה ושוי תנא דמלכותא ברישא ובפרק בני העיר (קכ"ח) וראשחמש בתנא הלף אמר ר' שמעון בן לקיש זה המשחמש בתנא הלף ראוי להרינה ונקרא כל ת"ה תנא שהוא מוכתר בכחיה של תורה, מ"מ הרב מותר להשחמש בתלמיד"י וכן אמרו במסכת כתובות (קכ"ט) כל מלאכות שהעבד עושה לרבו הלמיד עושה לרבי, תגיא נוטריקון תלמיד נברא אחרינא (ק"ד) ;

יד הוא היה אומר אם אין אני לי (קל"א) פי' אם לא אקיים אני בעצמי את המצות מי יקיים אותם בשבילי ואפי' כשאקיים אותם אני בעצמם מה אני וחלא איני מניע לחובה המוטלת עלי ואם לא עכשו בימי הבחירות אימתי בימי הוקנה שאין בי כח לעשותם, ד"א ואם לא עכשו בעולם הזה אימתי בעולם הבא שאין בו מעשה שהעולם הזה עולם המעשה והעולם הבא עולם הגמול ובכיוצא בזה נאמר (קל"ב) מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בערב שבת מה יאכל בשבת :

נו **שמאי** אומר עשה תורתך קבע וכן באבות דר' נתן (קל"ג) אימ' כל העושה תורתו קבע ומלאכתו עראי עושי' אותו עקר בעולם הבא וכל העושה מלאכתו קבע ותורתו עראי עושין אותו טפל בעולם הבא, אמור מעט ועשה הרבה וכן מצינו בהקב"ה שאמר (בראשית ט"ז י"ד) ונם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ועשה דרבה (דברים ד' ל"ד) כמסות באותות ובמופתים ובמלחמה וגו' ואומר (תהלים ס"ב י"ב) אחת דבר אלקים שמים זו שמעתי אומר אחת ועושה שמים וכן אברהם אברהם (בראשית י"ח ה) ואקחה פת לחם ועשה דרבה (שם י"ח ו') ואל הבקר רץ אברדם ויקח בן בקר רך ושוב וגו' וזהו דרך ה' (קל"ד) לא כעמרון שאמר דרבה שני' (שם כ"ג י"א) השדה נתתי לך ואפי' מעט

פרקי מרק ראשון אבות ז

נו רבן נמליאל היה אומר. עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אמדות :

יז שמעון בנו אומר, כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לנוף טוב משתיקה ולא המדרש עיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מכיבא חמא :

מעט לא עשה שני (שם כ"ג ט"ז) וישקול אברהם לעפרונו, והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות, שלא יקבלנו בפנים חשוכות וכבישות אלא בפנים יפות מאירות וצהובות :

נו רבן נמליאל אומר והו"ר הוקן בנו של רבן שמעון בנו של הלל שרא אמר דבר כיוצא בדברי מסכת אבות שיכתב על שמו נמצאת אומ' ר"ג זה שלישי להלל (קל"ה) ומימות משה רבינו ע"ה עד ר"ג היו לומדים בעמידה ומשמת ר"ג הוקן ירד חולי לעולם וחזרו ללמוד מיושב (קל"ו) עשה לך רב למעלה פירשתי עשה לך רב דר' יהושע בן פרחיה לתלמוד דומיא דוקנה לך חבר האמור למעלה סמוך אחריו ועשה לך רב דר' יתמרש להוראה כענין והסתלק מן הספק האמור אחריו וכן אמרו בירושלמי (קל"ז) ויל אייתו לי זקן מן השוק דאסמוך עליה ואישרי לך ושאלתי פי מורי וז' בענין שרבו בהם המחלוקות בין הפוסקים מה יעשה אדם ויוציא עצמו מן המחלוקות והשיב אם יש לו קבלה מהרב יעשה כמה שקבל מרבו ואם לאו יבחר חבור אחד מן המחברים הגדולים איזה שיישר בעיניו ויעשה כמותו (קל"ח) והו"ר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אמדות שלא חפריש מעשרותיך מאומד ואפי' תרבה במעשר פירותיך מחוקנים ומעשרותיך מקולקלים אם כן להוציא כשעור מאומד אי אפשר אלא או פחות או יותר על כן אין לו לעשר אלא במדה במשקל ובמשורה (קל"ט) :

יז שמעון בנו אומר שמעון זה היה קפן באמרו האמר הזה וזה שמעון והוא רבן שמעון בן ר"ג הוקן והוא רביעי להלל (ק"מ) והוא האחרון שבשלושלת הלל שנהג נשיאתו בפני הבית והוא מעשרה הרוגי מלכות והרגו שיטוס (קמ"א) ובנו היה ר"ג דיבנה שרצה שיטוס להרגו ופייסו רבן יוחנן בן זכאי ונחפיים (קמ"ב) והוא היה לראש ישיבה ולנשיא אחר ספירת רבינו, ובנו של ר"ג דיבנה הוא רשב"ג האומי על שלשה דברים העולם קיים וכו' ולא נזכר ר"ג דיבנה בפרק זה מהטעם שאמרתי ברבן שמעון בנו של הלל. כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לנוף טוב אלא שתיקה אמר לנוף כדי להוריע שבדבריו הגופניים הוא מדבר אבל בדברי תורה הרי הוא הכתוב מצוה ואומר (דברים

פרקי פרק ראשון אבות

ח רבן שמעון בן גמליאל אומר. על שלשה דברים העולם קים על האמת ועל הדין ועל השלום שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם :

ו' (ז) ודברת בס' (קמ"ג) ודרשו רבותינו ז"ל (קמ"ד) (תהלים נ"ח ב') האמנם אלס וכו' מה אומנתו של אדם בעולם הזה שיעשה עצמו כאלס יכול בדברי תורה כן ת"ל צדק תרכיון ואמרו (קמ"ה) כל פאטיא בישין בר מפאטיא דאורייתא ובמשלי שלמה משבח למאד מדת השתקה וכן ר"ל אמרו (קמ"ו) מלה בסלע משחוקא בשתים ואמרו (קמ"ז) מיחסותא דבכל שתיקתא וכבר האריך בדברים אלו רמב"ם ז"ל בפ"י אבות בקש וחמצא ואמרו (קמ"ח) במבחר הפניני (קמ"ט) מות במדות השתקה ולא במדות הרבור אם תתחייט על השתקה פעם אחת תתחייט על הרבור פעמים רבות, חלק האדם מאזנו לנפשו ומלשונו לזולתו ברוב השתקה יהיה המורא, השתקה והיחול טובה בעבודות, מות האדם ביד לחיו, וכן שלמה הוא אומר (משלי ח' כ"א) מות וחיים ביד הלשון והמרבה בשתקה מקיים בלשון מצות בוראו שברא כל איבריו זקופים ולשונו מוטל, כל איבריו מבחיין ולשונו מכפניו, ולא עוד אלא שהקיף לו שתי חומות אחת של עצם ואחת של בשר וכל כך למה כרי שלא יהיה עיר פרוצה אין חומה איש איש אין מעצור לרוחו ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, נאים הדברים היוצאים מפי עושיהם, ואמרו (קנ"ג) כל מי שלמד תורה ואינו מקיימה ענשו חמור ממי שלא למד כל עקר ודרשו (קנ"א) (תהלים ק"א י') שכל טוב לכל עושיהם ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם, הא למדת לא המדרש הוא העקר אלא המעשה, וכל המרבה דברים מביא חטא וכן שלמה אימר (משלי י' י"ט) כרוב דברים לא יחדל פשע ואומ' (משלי י"ד כ"ג) ודבר שפתים אך למחזור, ואמרו (קנ"ב) אפי' בתפלה אין להרבות שהרי חנה שהרבתה בתפלה ואמרה (שמואל א' א' כ"ב) וישב שם עד עולם כך עלתה לה בשנים שנמלתו וחמשים שנה עולמם של לוי (קנ"ג) וכן פירש רבי' יונה ז"ל וכל המרבה דברים מביא חטא סמוך למה שלפניו ולא המדרש הוא דעקר אלא המעשה לומר שכל המרבה דברים אפי' בדברי תורה מביא חטא על דרך רז"ל (קנ"ג) לעולם ישנה אדם לחלמידי דרך קצרה דברים מועטים המבינים עניני רבים :

יח רבן שמעון בן גמליאל אומר כבר פירשתי שרבן שמעון בן גמליאל הזה הוא בן ר"ג דיכנה והוא אביו של רבינו הקדוש שהוא סוף חכמי המשנה, נמצא רבינו הקדוש שביעי להלל וסדר התנא בפרק זה אחד עשר דורות שאמרו דברי מוסרי' האחד שמעון הצדיק, השני אנאננוס שלישי יוסף בן יעזר וכן

פרקי פרק ראשון אבות ח

רבי חנניה בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות. שנאמר, יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

ובן זונה, רביעי יהושע בן סרחיה ובן זונה. חמישי יהודה בן מכאי ובן זונה. ששי שמעיה ואבטליון, שביעי הלל ושמיאי, שמיני רבן גמליאל הזקן, תשיעי רבן שמעון בן גמליאל בנה, עשירי רבן שמעון בן רי. גמליאל דיבנה, אחד עשר רי. אומר והוא רבינו הקדוש האמור בתחלת פרק שני ושמו רי. יהודה הגשיא ולא רצה לסדרו בפרק אחד אחר אביו שכדאי הוא רבינו הקדוש שיהיה ראש המדכרים (קניי) על הדין ועל האמת ועל השלום, וכללם הכתוב כאחד שני (זכריה ח, טו) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, ועקב הדין השלום כאמרו בפרשת וישמע (שמות י"ח כ) וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום, ועקב האמת השלום שני (זכריה ח י"ט) האמת והשלום אהבו, הדין להציל עשוק מיר עושקו. האמת, שיאמר על הן הן ועל לאו לאו ושיהי' פיו ולבו שווים, ובטעמי מסורת (קנ"ה) ויברא אלקים את האדם סופי תיבות אמת לומר על תנאי זה ברא השם את האדם כדי שיתנהג במדת האמת ובן אמר נעים ומירות ישראל (תהלים טו"ב) ואומר, (תהלים ט"ה י"ב) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, מה כתיב אחריו (שם י"ג) גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יכולה, כי קיום העולם והצלחתו על דרך האמיתי השלום כשיש שלום בעולם יהיה כל העולם לבטח איש תחת נפנו ותחת תאנתו כאשר היה בימי שלמה שנאמר בו (ד"ה א' כ ב ט) כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט יהיה לישראל בימיו, ושאלתי את ס' מורי ו-ל אם יש אמת מה אנו צריכי' לדין והשיב שלפטים שני בעלי דיני' סביר כל אחד שהאמת אתו ויבא הדין וישפטו כיניהם הרי הדין והאמת ביהר ויש לפרש ששלשה דברים אלו מרוחם של האבות חשלוס מדתו של אברהם שהשלום עמו והדין מדתו של יצחק, והאמת מדתו של יעקב (קניי) ונתן האמת בנתיים לפי שהאמת משותף עם שניהם ובדין הוא להקדים מדתו של אברהם למדתו של יצחק אלא שרצה לדחותם בשלום שני (תהלים כ"ט י"א) יי עזו לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

נשלם פרק ראשון.

תהלה לנוצר יראיו כאישון.

הגהות ובאורים.

(א) תיבת "אחר" היא הוספת המעתיק כאשר זהב"י מנאל קודם פירוש ר' יוסף כחמיאש ז"ל ביאור פרקי אבות להר"ר אברהם פריטל ז"ל כמו שזכרנו בהקדמה.

(ב) כ"ל דרשונו להורות לנו בזה דגם דברי המוסקרים הנולאים צו המסכת' הן דברי קבלה כמשיב הרע"ב בזה"ל: משה קבל תורה מוכי לומר לך שהמודוח והמוסקרים שצו המסכתא לא צדו אולם חכמי המשנה מלצם אלא אף אלו באונו צדיק:

(ג) סנהדרין י"ט ז' וז"ל ע"ב ועיין בשל"ה מסכת שבעות דף קל"ד ע"ב ד' אונטרדאס שנת נח"מ באור ונאמר זה:

(ד) צ"ק ל' א':

(ה) שם:

(ו) שם עיין פירוש רבינו יונה אבות ונשנה ראשונה שכתב כמו לן מפני שהם דברי הסנהדרין שמה בקדר הדינים ועיין מדרש שמואל שהביא דברי הרב ר' יוסף כחמיאש:

(ז) לשון הש"ס ברכות ס"ג א' וב"צ קע"ה ז' אור ר' ישמעאל הרולה שיתחכם יעקוב דריי ומוטות שאין לך מקלוע בתורה יותר מהן וכו':

(ח) עיין פירוש מנשה אבות לרי אברהם אלנער פשקים שביאר בעין זה:

(ט) דרך הרב ר' יוסף כחמיאש ז"ל במליכת לשון הטור לדבר בענוה יתרה עי פתיחתו למגלת אסתר אשר זכיתי להילחא לאור צק"ד:

(י) עיין סוטה דף ה' ע"א וילקט שמועני ס"י רפ"ד ועינע מוילתחא פי יתרו: (יא) רצא בערוצין כ"ה ע"א:

(יב) אדרי אזי מורר הרה"ג זללה"ה כתב בחידושו למוסכת אבות בזה"ל: קבל — וסרה נראה שני טעמים אחד כמש"כ המפרשים לרשון וסרה אין

שייך במשה רבינו כי החורה אין סוף והגם שהראהו הש"י דור ודור ודורו וכל מה שחלומיד ותיק עמיד לחדש ומ"מ לא נוסקה לו כל החורה כי אין לה סוף כמובין חיים אשר אין קץ ואין חקר אבל משה רבינו וסר כל מה שצדו ליהושע וכן להלן. עוד נלע"ד צק"ד לפרש עפ"יו ד"א (ברכות ה') ארלצ"ח אור רש"ל מ"ד ואחכה לך את לחות האזן והתורה והמלכה אשר כתבתי להורותם לחות אלו

עשרת הדברות, תורה זה מקרא והנלוה זה משנה אשר כתבתי אלו מי"כ להוחרם זה גמורא מלמד שכולם כתבו לנשה וסיכי עכ"ל כי תשצ"פ ושצכחצ אחד הוה צלתי כפרדים והכל כאחד כמסר לנשה רבינו מפי חס"י וזה שאין צירי זולתו לקבל הכל כאחד כי אם שנושה רבנו למד לישראל תחלה שצכחצ ואח"כ אחר להם פירוש שהוא התשצנ"פ וחו לשון קבל הכל כאחת אזל ומכאן ולהלן שייד רק מקרה עכ"ל העמוד ועיין ג"כ נוס"כ אחי הרה"ג מוהר"ר זעקל כ"י צפירוש אצות שלו זל"א:

(ג) כלומר עד זמן רבנו הקדוש שכשראה אורח הגלות ושהשכחה ונליה אומר עת לעשות לה' אעפ"י שהפרו תורתך דאקור לכחוצ תורה שצנ"פ:

(ד) עירובין דף כ"ד ע"ב ועיין רש"י תענית דף ה' ע"ב ד"ה ונעשה:

(טו) עיין מוהרש"א ח"א עירובין ע"ס שכתב צוה"ל כ"י שקמונו דבריהם אקרא דפרשת משפטים ויעל נשה ואהרן וגו' כסדרן צקרא כך קוד למודן וכו' עיי"ש וזה מיושב ג"כ קושית הרב זל"ל ועיין עוד פתיחה לנכ"י אצות להרב הווארי (דפוס ווען) דף ד' ע"ב ח"ל, ויהושע כבר ידעת שלא היה זו מחוץ האהל וכו' ונעת זקבתו והצינו לאחריתו צקרוצ קן אטותו במסר קודות התורה והלכותיה עם כל ענייני תורה שצנ"פ ליאושע עכ"ל:

(טז) צרכות דף ז' ע"ב:

(יז) עיין שבת דף ק"ה ע"ב וצמחזור ויטרי פירוש ע"י שהשופטים עתניאל והנאים אחרי' בכלל הזקנים נחשבים אשר מהם קבלו הגבאים וכן הוא צקדר תנאים ואווראים הנדפס (נוש"ס פפערנזע כתי"י הידוע) צספר נוה שלום דף ג' ח"ל ויהושע לזקנים וזקנים לעתניאל צן קצו וכו':

(יח) כדנוכח דצה"י ח' ג' עיין סנהדרין ל"ז ע"ב:

(יט) כי אכסי כה"ג היו ק"ב חכמי ישראל לא צונו אחד כי תחלתו עמאל תחת מלכות פרס עד שנועון הלדק ונשיירי כה"ג ציווי אלכסנדר הווקדוי — כשני מנאות שנה — (נח"א וויר הרה"ג זל"ל צחידושו כתי"י לנכסת אצות) ועי' רמב"ם צהקדמוה לסי יד החזקה והקדומוה פירוש הנושנה זרעים:

(כ) ע"ס ס"ט ע"ב:

(כא) ע"ס:

(כב) פלוגתא צש"ס וצחים קט"ז ע"א צבי ר' חי"א ורי' יהושע צן לוי ח"א יתרו קודם מותן תורה צא וח"א לאח"כ:

(כג) עיין רש"י אצן עמאל ורמב"ן שמוות ח"י ח' ושם פסקו י"ג:

(כד) סנהדרין דף ז' ע"ב:

(כה) שש ל"ה ע"א :

(ט) עיין חוקי ייטו פ"ח דפלה ויטו וואי קאונר דין אמתו לאמתו וצית יוסף

חסן ומשפט ק"י א' :

(כז) עיין חוקי שבת דף י" ע"א ד"ה דין וצגמרי סנהדרין דף ו' ע"ב ומהרש"א

ח"א שם :

(כח) תענית דף ז' ע"א ונוכת דף י" ע"א :

(כט) צרכות כ"ח ע"א וציוואל ע"ב ע"א ח"ה כל ת"ח שאין חוכו כצרו חוכו

ת"ח :

(ל) פסחים דף כ' ע"ב סנהדרין ק"ה ע"ב הוריות דף י" ע"א ערוכין ט"ז ע"א

סוטה כ"ב ע"ב חיר כ"ג ע"ב :

(לא) המוסגר הוספתי :

(לב) עיין מגילה כ"א ע"א ושם ושמוע דגס הרצ לריך לעמוד או התלמודים לריכס ג"כ

ל"שצ עיין צרין שם ועניע רמזים ה' ת"ת פ"ד ה"ב וכסף משנה ולחם משנה שם

וטור י"ד ק"י רמזי ודרישה ס"ק כ"א, ועניע אדרין פ"ו וצ"ו דף פ"ד ע"ב :

(לג) עיין וזה שכתבתי במיע העברעישע ציבליאגראפהיע שנה שלישית ל' 118

(לד) חולין קל"ג ע"א :

(לה) עיין ספרא פ' אחרי מות וז"ל ושומרתם את ושומרתם שומרו לי ושומרתם

ושומרתם ושומרתם להזהיר צית דין על כך עכ"ל ולפון הרצ לקוח מן הש"ס

וויק דף ה' ע"א יצמות כ"א ע"א :

(לו) צ"ו דף פ"ו ע"ב לעולם אל ישנה אדם מן הוניהג ועיין עוד תשובה כ"א

צענין מנהג שלא לשכוחו צטוית ומהר"ק שורש ט' הוצא צערי שומה ה'

כולצ לאחאניר הרה"ג ז"ל ועניע מ' סופרים פרק י"ד ה' ח"י וז"ל וכהגו העם כך

שאין הלכה כקצעת עד שיהא וניהג וזה שאמרו וניהג וצטל הלכה מנהג ותיקין

אצל מנהג שאין לו ראיה מן התורה אינו אלא בשועה בשקול הדעת ועניע מורכבי

פ' השוכר את הפועלים ק"י שס"ו [ועי' שו"ת חת"ס א"ח ק"י ל"ז ושו"ת ומהר"י

צרכא ק"י כ"ג וס' תעניות שור ק"י ל"ה אות ל"ה צענין מנהג עוקר הלכה.

הוספות אחי ומהר"ר זעקל כ"י אצ"ד דק"ק קרזינגען] :

(לז) הוצא צקדר הקצלה להראצ"ד ושמועון חירע לו המעשה המפורסם אשר

הוצא ג"כ ציודישע אלטערטומענער להחכם המזכיר ר' יוסף הכהן ואחון

האכסים אשר מכתגדים בגד דברי חז"ל ואמרו שאותו מעשה של שמועון הלדיק

לא היה ולא נברא ורצו להציא רחיה לדצריהם דצרי שקר יען שהש"ס יומא ק"ט

ע"א הציא אותו המעשה בשמועון הלדיק ור' יוסף הכהן הציא אותו המעשה צכהן

גדול ששמו יצ'רצ'ע! ע"י דברי הראצ"ד שהודיע לנו ששמועון הלדיק הוא עזר הכהן דהיינו יצ'רצ'ע המוזכר ביו"ט-שע אלטערטימיווער כראה לעין כל שדברי חז"ל אחת והם דראים וקושטא קא! וגם הספקות שעלו לו להרב צעל עשרה מאמרות נפסעטו ע"כ ועיין קדר הדומות והחכם דערנצורג צספרו: Essai sur l'histoire et la Geographie de la Palästine Paris 1867 S. 44 כתב ג"כ: Le vrai nom du pontife contemporain d'Alexandre était Jaddua comme l'affisment Joséphe et les autres ecrivains grecs qui ont rapporté cette rancontre avec Alexandre. ומה שטענו הפוקרים בדברי חז"ל שלפי מוספר השנים אי אפשר ששמועון הלדיק חי בזמן אלכסנדרוס ונוקדון זה גם אינו נכון אחרי שמוקדם ווכל יודעי צינה לעמים שאנשי כנסת הגדולה עשו ח"ל בישראל יותר ומואה שנה וראשיתם היה צשנת 420 לפני מוספר המורגל ואלכסנדרוס ונת צשנת 333 וא"כ אנשי כנסת הגדולה היו ג"כ אחרי ונת אלכסנדרוס ושמועון הלדיק היה אחרון מן אחרוני מלכשי כהנ"ג. (לח) ראצ"ד קדר הקבלה. (לט) שס. (נו) יומא ק"ט ע"א: (וא) עיין וזה שכתבנו לעיל ק"י ל"ז:

וזב) הוצא בראצ"ד קדר הקבלה ובש"ס לא חזר וזה כלום:

וזג) שס:

וזד) שס:

וזה) החכם לוכן צספרו ליר געשיכטע לר 411 העניק כתב שעל מלכת רי שלמה בן יע"ש. שמו השלם הוא שלמה בר אברהם בר צדק לכן יע"ש והיה נוי"לד אשיצילא צמדנת ספרד והיה למודן גדול ורופא ומונחה ועלה למרומים שנת ה' אלפים ומואה וחמש:

וזה) קוטה דף י"ד ע"א וע"ע שאלחות פ' בראשית ומה שפירש שם השאלות שלום והענוק שאלה שם ותחננוח פ' וירא. קישית הרב זל"ל מוצאת ונשמו צמדנש שמואל:

וזה) העניית כ"ב ע"א:

וזה) דף כ"ז ע"ב:

וזה) סנכה דף מ"ט ע"ב וירושלמי פאה פ"א ה"א:

(מעא) אחיות ק' וס' כותבין זה צנוקי זה

כ) עיין פ"י הרב למגלת אסתר ומה שכתבתי שם צציאורים ק"י ג':

כא) צספר הקבלה להראצ"ד כתוב והיו שם לראשים ונש"כ רב המוצר צסס

הראצ"ד

הראשית חולי היתה כוונתו וכי לא כמלא צקפר הקבלה אשר ציד (די) ווארשא
חרל"ז) (כ"ח) והעירי אחי הרב כ"י הכ"ל על דברי אדר"כ והתוס' י"ט הביא
דבריו שחלומי לזקק וצ"ק טעו :

(כז) קוטה ל"ח ע"צ :

(כח) עיין מה שכתבתי לעיל ק"י ל"ג :

(כד) עיין קוטה כ"צ ע"צ וירושלמי זכרות פ"ט ה"ז וקוטה פ"ה ה"ז, ע"ע ודרש
שמואל :

(כה) עיין מה שכתבתי לעיל ק"י ל"ג :

(כו) עיין קדר הקבלה להראשית :

(כז) ט"ז ע"ח :

(כח) עיין לעיל ק"י ע"ז :

(כט) העניח ז' ע"צ צ"ק י"ז ע"ח ופ"צ ע"ח ע"ז ה' ע"ח ודרש רבה פ' כי תבא
ותכוננוא שם :

(ק) כ"ל להגיה בצומאה וכ"ה הגרס' זכת"י אבות דרי נתן (צ"ס פשערוצ) :

(סא) קוטה דף י' ע"צ צ"ק ק"י כ"ה ולקח עוז פ' וירא :

(סב) כך פירש גם הלז אבות הוצא צומדש שמואל :

(סג) כ"ל ש"ל עליה שבר :

(סד) ד"ח רבה פ"ח :

(סה) דף ה' ע"צ :

(סו) תקנת נחל כדלית' צ"ק דף פ"צ ע"צ :

(סז) זכתות ק"ח ע"צ הגירסא רואה ח"י א"ח דברי אדמו"ן ע"ע ודרש שמואל
שהביא דברי רבנו :

(סח) ה' דמות פ"ד ה' י"ט :

(סט) כתובות דף ק"ח ע"צ :

(ע) גם באבות דרי נתן אשר צידנו לא גרס תיבת נדה והצנין יהושע על אדר"כ פ"ז
ה"ע כתב ח"ל: ובאדר"כ של לרפת וזקנים באשתי כרה ואחי הרב כ"י הכ"ל

העירי על ק' ווארי אור חלק קן טהור דף ר"ז ע"צ :

(עא) יש חולקים דבר א"ס רבי יהושע ז"ן פרחיה היה רבו של אחיו איש עיין
ראשית קדר הקבלה :

(עב) ואל יחשוב שדי לו צדיעמו כ"ח ידוע להוסיף צדיעמו וילמוד אפ"י ומוי
ש"מ גדול כל כך וי"ו עשירו לך רב כך פירש א"ח וז"ל הרה"ג ז"ל
ובגדלם כיון זזה לדברי הרב הנחמד ז"ל :

- עג) תענית כ"ג ע"א :
- עד) ונזכר הפכיים שער האהבה :
- עה) שם :
- עו) שם שער החזרים :
- עז) שבת ק"ג ע"א, וכות י"א ע"א :
- עח) ילקט שו"ע הושע רוח חק"כ :
- עט) ונכילה ולקח טוב פי יתרו וצ"ע מדרש שמואל שהציא פשט הרב הנוחזר ז"ל :
- פ) לא ונלחמי דבור זה בנוזח הפכיים (דפוס וינ"א ש"ו דפוס אומערדס תרנ"ז) ואפשר שכונחו על ויה שכתב בשער תוכחת האהבה ואמר חזר שיגיד לך ומוך ציו לציך ככל עת שיפגשך :
- פא) פ"י הושבה כאן :
- פב) כן פירש ג"כ רבינו יונה :
- פג) היינו רבינו מאיר הלוי מטוליטולא בן הרב רבינו טודרוס הלוי ז"ל שהזכירו פעמים רבות רבינו שמואל בן רבינו יצחק ד"י חזירה זל"ה בכתבו מדרש שמואל למסכת אבות וגם בהקדמה לספר הכ"ל והיה צוואה העשירית לאלף החמישית ובה ונעיר מולדתו בורגוש ונתישב בטוליטולא והרצין שם תורה והעמיד תלמידים הרבה וחזר ספרים יקרים ואלא שווחן : פרטי פרטין על התלמוד (עין שו"ת הרי"ש ק"י ש"ח), חגרת תלכות על הרמב"ם אשר כתב לחכמי לובל ועמד ליוני הרמב"ם ; ס' וסודת ק"ג לתורה צעין חסדות ויתדות ; ס' לפי ולפנים עכ"י קבלה ולא נודע ונזכר כי אם ויה שהזכיר הר"ם בטריל בפירושו לס' יל"ה ; תשובות ואחת ונהנה ונעתיק בשטה ונקבלת צ"צ דף כ"א ע"ב ; ס' גנת ציתן על החזירה ולק' בראשית ונזכר בשפתי יסכים :
- פד) רש"י ורצנו יונה :
- פה) סוכה כ"ו ע"ב :
- פו) לנצל קדר הדורות כראה לו שהוא היה אותו הנשיא ששלח לחזרי הענגל אלולא חזרי את :
- פז) ברכות ו"ח ע"א :
- פח) ירושלמי פ' ב' דקנהדרין ה' א' אנוחי וימנה אנטלר :
- פט) מולשון רשות כלומר שצנל דין כחן לו רשות לדון עצורו :
- ל) אצי היחומים שטוען עצורם ונצקש זכותן :
- לא) כתובות פ"ד ה' י"ד :

לז) כיצד ע"א ופי' ע"א :

לב) פי' כיצד :

לד) רצונו אשר ז"ל :

לה) ובמדרש שוחר טוב תהלים פי' גי' רי' יהודה ורי' נחמיה ורצון ח"א לנוה נקרא
שמו חוסי הארכי שהיה מארכי של דוד וח"א שעל ידו נחצקסה ונלכותו
של דוד וח"א על שם עיניו וכיון שראה שנחצקסה ונלכותו התחיל וחזר עב"ל :
לו) ויש מי שר"ל לומר שהם עלמון גרים היו והקשה החוסי יו"ע היחנן שהם
היו גרים הא' ח"ן גר כשר לדון אלל ודאי אמן וישראל אלל שגאו מן גרים
אזל יש שפירשו כי הם עלמון גרים היו בודאי זה נעוה גומר הוא וח"א וז"ל
הר"ה זללה"ה כתב על גליון המשניות: אולי י"ל עפ"י החוסי' ציצוה ק"כ
וכסיו פ"א וזה' ונלכס הי"ד דאמו וישראל סגי וכש"כ בלציו וישראל ולא אמן
ואפשר דכך היה צמעה ואצטליון עב"ל :

לז) כתובות דף כ"ט ע"ב :

לח) מדרס דף נ"ט ע"ב :

לט) נרבות דף ח' ע"א ושי' הגהות הצי"ח ומהרש"א ח"א שם :

ק) א' תוספתא קידושין פ"א ה' י"א מוצא בתלמוד קידושין כ"ט ע"א :

קא) קידושין ל' ע"ב :

קב) דף ק"י ע"א :

קג) יומא פ"ו ע"ב ושם הגרסא וה"ש ורש"י פירש והרשות, הרצנות :

קד) המאמר הזה לא ידעתי ונקומו :

קה) הריות דף י' ע"א :

קו) סנהדרין י"ד ע"א וז"ל ע"א עיין פירש"י שם קבל היינו אפל כלומר שיהא

אדם נחשך ואל יפילו עליו צ"א עיין הרע או שלא ינוסוהו לפרנס כי הרצנות

ונקצת את נעליה — ושם בסנהדרין ל"ב ע"א פירש רש"י בזה המאמר אומר

רי' זירא :

קז) לא נולדתי איה נוקם זה המאמר :

קח) תמיד דף ל"ב ע"א :

קט) יומא פ"ו ע"ב :

קי) עירובין דף נ"א ע"ב :

קיא) אפשר שכוונת הרב על שני יהודים שעלו לגדולה צימוז והם החופא רי'

אברהם אבן לר"ל ושר אולרי המלך דון שמואל בן מאיר אצולאפיא הלוי

על ידם עשה המלך דון פענרל עוזות גדולות ליהודים :

ק"צ) כ"ל שהוא הרשע"ס בן צתו של רש"י ז"ל ופירושו על וי אצות החצר
במגדול עוז פ"א והלכות דעות :

ק"ג) דברי הנוחזר :

ק"ד) חולין דף ק"י ע"א, עירובין דף ו' ע"א ודף ק' ע"ב :

ק"ה) להראש"ד :

ק"ו) סוכה כ"ח ע"א :

ק"ז) חגיגה ט"ז ע"א :

ק"ח) ה"א היה ונעשרה הרוגי ונלכות :

ק"ט) הראש"ד בסדר הקבלה כתב כמלאו עשרה דורות והם זרובבל והצא"ס עמו
עד רבן יוחנן בן זכאי ונראה דהראש"ד כקט עד ועד ככלל ורב הנוחזר
ז"ל חסיד עד ולא עד בכלל :

ק"ך) עין אצות דר"כ פ' י"ב ה' ו' וזכרית י"ז ע"א חנונו עליו על ר' יוחנן בן
בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום ונעולם ואפי' נכרי שצטוק :

קכ"א) חי צמחה הראשונה לחלף הששי בצרללונא ושמו השלם ר' אברהם צ"ר
שמואל בן חקראי הגור והעתיק ס' בן הולך ואצור ונערי ללה"ק וס'
המודות וחזר ס' ונוסח ונעשה הקדושה לסי' החפזה אשר העתיק והחכם לוכן צמחו
ליטעראטורגעשיכטע ל"ד 477 הזכירו ונספרו ל"ר געשיכטע ל"ד 474 כתב
שה"ר יחזק ב"ר ונשה הנוכונה פריפוט דוראן ארס קולו צקיה על ויתח ר'
אברהם :

קכ"ב) יצמות דף ס"ה ע"ב :

קכ"ג) ילקוט שוועכי ויקרא רוח תרי"ג :

קכ"ד) סנהדרין דף י"ט ע"ב :

קכ"ה) הוצא צוהדרש שוואל ועיין פירוש רבנו יונה :

קכ"ו) ירושלמי צרכות פ"ט פ"ח וספרי פ' עקב :

קכ"ז) עיין חעניית ל"א ע"א פירש"י ותוס' שם :

קכ"ח) דף כ"ח ע"ב :

קכ"ט) דף ל"ו ע"א :

קל) עיין פירוש הנוסחה להרוצ"ס :

קל"א) עיין סוכה דף כ"ג ע"א :

קל"ב) עיין מדרש ש"ח וסלי על פסוק לך אל מולה .

קל"ג) פ' כיח ה"ט כל העושה ד"ח עיקר וד"א טפל עושין אותו עיקר צעולם

הזה וכו' :

קלר) ציט פון עיאל נדרים כ"ח ע"צ תנחומא פי וירא ק"י די ווידערש לקח עוז
פי וירא ואזנר"כ פי י"ב ה' ג' :

קלה) ראציד ס' הקצלה :

קלו) מנילה כ"ח ע"צ :

קלז) עיין רבנו יונה :

קלח) עיין שיע י"ד ס' רמ"צ ס"ק ט' ושו"ת שנות יעקב ח"צ ס' ס"ד :

קלצ) עיין רס"י ורבנו יונה חזל החסיד הרב רבי יוסף בן שושן (במדרש שמואל)
פירש צענין אחר :

קמ) ראציד קדר הקצלה :

קמא) שס :

קמב) שס :

קמג) ספרי פי ואחחנן :

קמד) חולין דף פ"ט ע"א :

קמה) ירושלמי זרכות פ"ט ה"ח :

קמו) מנילה דף י"ח ע"א :

קמז) קדושין דף ע"א ע"צ :

קמח) י"א שחיצו ר' שלמה בן גבירול בלי ערבי ונעחק לעצרי ע"י ר' יהודה ב"ר
שאול חזן בתון ויש וויחסיין אותו לרי ידעיה הפכתי הדרשני וא"כ מולד
על זרכי שפה עבר ולא נשפת ערבי אשר לא ידע עיין אולר הספרים ס'י
329 לזוה ווס :

קנו) שער השתיקה :

קנז) עיין חולין כ"ד וע"ז דף י"ט ע"א :

קנא) זרכות י"ז ע"א :

קנב) זרכות ל"א ע"א :

קנג) פסחים דף ג' ע"צ :

קנד) נשנת ל"ג ע"צ קרו ליה לרי יהודה ראש הוודזרים ולשון זה שכיח
בחלמוד :

קנה) כוונתו על הענל הטורים זרחשת אי' אי' ח"ל קופי תיבות אונת וולוד
שנחא העולם נאונת כו"ש וראש דצנך אונת :

קט) כידוע לזכרם ומה הרחמים — בן רחמי צוקוס אחד ולא ידעתי ווקומו
בעת — ואפשר ששניהם עולין צענין אחד כי השלוש בכלל רחמים שאם
האדם מרחם על הצרכים יונע את עלמו לקחת נגדס ולעשות מחלוקת עמהם

כי ע"י יהיה להם לער ויגון וחרחמים אשר בקרבם יהמו יעמדו לימינו להחזיק
השלום. — אגב זה אזכיר דבר שחדשתי בק"ד וכל שהוא אמת: בשנת דף
פ"ט ע"ב נב"ל יאמר הקב"ה לאברהם בנ"ך חטאו וכן ליעקב ושניהם עוכין יומיו
על קדושת שו"ך רק ילחם וימליך על ישראל וקשה הלא אברהם הוא מרת
הרחמים ויעקב הוא מרת האמת וי"ט לא צאו ללמד זכות על ישראל ורק ילחם
אבינו אשר מרתו היא מרת הדין עומד לימינו ללדקם? וכל ליישב בק"ד
אברהם אינו יכול ללמד זכות עצורם בעביר שהוא מרת הרחמים כי אין רחמים
בדין וגם אבינו יעקב אשר מרתו היא מרת האמת אינו יכול לשעין להפוך
בזכותן של ישראל כיון שהוא מרת האמת כי איש אמת לא יוכל להכחיש את
הידוע ולפי האמת גברו עוונות; אכן ילחם אבינו עמו הדין והמשפט ולו ראוי
וכן להיות מליך ישר על ישראל ומה אם הקריגור נעשה קריגור אם מרת הדין
למדת הרחמים יהפך אף אבינו שצננים יעמוד ומכאן הדין וישב על כסא
הרחמים ויחוס וירחם על עמו שהם צנו צנו צנו:

